

OĞUZ GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE BENZEŞME AFFINITY IN OGHUZ GROUP TURKIC DIALECTS

Mehmet ÖZEREN

Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ

Ayşe KOLKAYA

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Çalışmada Oğuz grubu Türk lehçelerinde meydana gelen benzeşme, harf değişimleri, ünlü-ünsüz uyumları gibi içeriklere yer verilmiştir. Lehçeler içerisinde yer alan, ilerleyici benzeşme, gerileyici benzeşme, tam-yarım benzeşme gibi olaylar ayrı ayrı belirtilmiştir. Böylece var olan değişimler görünür bir şekilde gruplandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, lehçe, Oğuz Grubu Türk Lehçeleri, benzeşme.

ABSTRACT

In the study, contents such as affinity, letter changes, vowel-consonant harmonies occurring in Oghuz group Turkic dialects are included. Events such as progressive affinity, regressive affinity, full-half affinity within dialects are specified separately. Thus, the existing changes are visibly grouped.

Key Words: Language, dialect, Oghuz group Turkic dialects, affinity.

1. GİRİŞ

Benzeşme; baskın olan sesin, başka bir ünsüz sesi etkisi altına almasıyla kendi özelliklerine uydurması olayıdır. Bu uyumlamalar göz önünde bulundurularak seslerin çeşitli özellikleri yönüyle aralarında farklar bulunmaktadır. Bu farklar sözlük içerisinde ortadan kalkabilir veya yarıya düşebilir. Örneğin; bir diş eti ünsüzü olan /n/ sesi yanındaki bir dudak ünsüzünün etkisi ile dudak ünsüzü /m/ sesine dönüşebilir.

Benzeşmeler, benzeşen sesin ve etkisinde kaldığı sesin sözcük içerisindeki konumuna bağlı olarak uzak veya yakın, benzeşen sesin özelliğine ve uyumuna bağlı olarak yarım veya tam, kullanım süreliğine bağlı olarak geçici veya kalıcı özellikler gösterebilir. Nasıl ki ünlü seslerde benzeşme yoluyla bir uyum söz konusu ise ünsüz sesler içinde bu durum aynıdır. Benzeşme aslında ünsüz uyumunu sağlayan bir ses olayıdır.

2. Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Benzeşme

Oğuz grubu Türkî diller ailesinden Şaz Türkçesinin güney batı koludur. Oğuz grubu Türk yazı dilleri; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinden oluşmaktadır.

2.1. Türkiye Türkçesinde Benzeşme

Türkiye Türkçesinde toplam 21 tane ünsüz vardır, ünsüzler sert ve yumuşak olmak üzere iki gruba ayrılır. Sert ünsüzler; ç, f, h, k, p, s, ş ve t' dir. Bunun dışında kalanlar ise yumuşak ünsüzlerdir.

Benzeşme olayı tek başına bir sözcükte görülebilir. Bunun yanı sıra sözcüklere gelen ekler de benzeşme kuralına uyarlar. "Kelime eksiz haldeyken kendi içinde benzeşme olabileceği gibi eklerde benzeşmeye riayet eder. Örneğin; ayrılma bildiren –DEN morfeminin –dan/-den/-tan/-ten şeklinde dört alomorfu vardır. [Demirci, 2017. -87] Buradan anlaşılacağı üzere getirilen ekin yalnızca ünsüzü değil aynı şekilde eklendiği sözcüğün uyumuna girer:

Far. kergedan>gergedan, anla->anna, olsun>ossun, tuzsuz>tussuz, yatsı>yassı

Kelimelere getirilen eklerdeki ünsüzlerkelimenin son sesiyle seda bakımından benzeşir:Türk-çe, dış-çi, yurt-taş, ağaç-ta, av-cı, gör-gü, kuş-ta.

Kelime köklerinde de genel olarak ünsüz benzeşmesinin etkileri görülür: başka, eski, yufka, Tanrı, gündüz, çiğdem.

Ünsüz uyumu alıntı kelimeleri de etkilemiştir:abdest > aptes, ictima > içtima, ıztırab > ıstırap.

Gerileyici Ses Benzeşmesi

Sonraki sesin önceki sesi kendisine benzetmesine gerileyici benzeşme denir: mahalle>mehelle, anbar>ambar, defter>tefter vb.

n>b değişmesi

Bir dudak ünsüzü olan b'nin kendinden önceki n damak ünsüzünü m dudak ünsüzüne dönüştürmesi olayıdır. Genellikle Farsça sözcüklerde görülür:saklanbaç >saklambaç, canbaz> cambaz, perşembe > perşembe vb.

Özel isimlerde (İstanbul, Safranbolu vb.), birleşik sözcüklerde (sonbahar, binbaşı vb.) ve diğer bazı sözcüklerde (düzenbaz) bu olay görülmez.

ğ>v değişmesi

Bazı sözcüklerde aslen ğ olmasına rağmen yazılışında ve günümüzdeki söyleyişinde bu harfin v'ye

dönüşmesi olayıdır. Bazı ağızlarda bu tür sözcüklerin ğ harfi ile söylendiği görülür ancak bu sözcüklerin doğru yazımı v harfi ile: döğmek>dövmek, söğmek>sövmek, öğmek>övmek vb.

b>p değişmesi

Bazı sözcüklerdeki b sesinin p sesine dönüşmesi olayıdır. İki şekilde gerçekleşebilir.

Sondaki b'nin p'ye dönüşümü

Türkçenin ses yapısı gereği sözcüklerinin sonunda b ünsüzü bulunmaz. Bu nedenle alıntı sözcüklerin sonundaki b harfi p'ye dönüşür: kitab>kitap, hesap>hesap, mahcup>mahcup, hitab>hitap

S'den sonra gelen b'nin, p'ye dönüşümü

Arapça kökenli sözcüklerin içerisinde bulunan s harfinden sonra gelen b harfi p harfine dönüşür: isbat>ispat, tesbih>tespih, nisbet>nispet

c>ç değişmesi

Bazı sözcüklerdeki c harfinin ç harfine dönüşmesi olayıdır. İki şekilde gerçekleşir.

Sondaki c'nin ç'ye dönüşümü

Türkçenin ses yapısı gereği sözcüklerin sonunda c ünsüzü bulunmaz. Bu nedenle alıntı sözcüklerin sonunda bulunan c harfi ç'ye dönüşür: tac>taç, ilaç>ilaç

Sözcük içerisindeki c'nin ç'ye dönüşümü

Bazı Arapça kökenli sözcüklerdeki c harfi ç'ye dönüşürken (ictihat>içtihat, mechul>meçhul) bazılarında bu durum görülmez (tescil, mescit).

d>t değişmesi

İki şekilde gerçekleşir.

Sondaki d'nin t'ye dönüşümü

Türkçenin yapısı gereği sözcüklerin sonunda d ünsüzü bulunmaz. Bu nedenle alıntı sözcüklerin sonunda bulunan d harfi t'ye dönüşür: band>bant, cild>cilt, standard>standart, etüd>etüt

Bazı sözcüklerde bu durum görülmez: şad, yad, mod, barkod vb.

Bazı Türkçe kökenli sözcüklerde ise yazılıştan anlam farkını ortaya koymak için sondaki d ünsüzü korunmuştur: od, ad

Sözcük içerisindeki d'nin t'ye dönüşümü

Bazı Arapça sözcükler içerisindeki d harfi t harfine dönüşürken (mikdar>miktar, tedkik>tetkik) bazılarında bu durum görülmez (takdim, takdir, tasdik). Farsça kökenli –dar eki eklendiği bazı sözcüklerde –tar şekline dönüşür (tarafdar, emektar) ancak bu durum ünsüz sertleşmesi kapsamında değerlendirilir.

g>k değişmesi

Türkçenin yapısı gereği sözcüklerin sonunda g ünsüzü bulunmaz. Bu nedenle bazı alıntı sözcüklerin sonunda bulunan g harfi k'ye dönüşür: aheng>ahenk, reng>renk

Çoğu Batı kökenli sözcükte bu durum görülmez: miting, analog, arkeolog, psikolog vb.

İlerleyici benzeşme

Önceki sesin sonraki sesi kendisine benzetmesine ilerleyici benzeşme denir: dinle->dinne-, canlan->cannan-

Yakın benzeşme

Benzeşen seslerin yakınlığı bakımından oluşan ses farklılığına yakın benzeşme denir: penbe>pembe, yatsı>yassı, bunlar>bunnar vb.

Uzak benzeşme

Uzak seslerin birbirine benzemesine uzak benzeşme denir: şemsiye>şemşiye, ben>men, boynuz>moynuz vb.

Tam benzeşme

Bir sesin her yönden bir başka sese benzemesine tam benzeşme denir: şemsiye>şemşiye, ecza>ezza, bunlar>bunnar vb.

Yarı benzeşme

Bir sesin bazı özellikler bakımından başka sesle benzer duruma gelmesine yarı benzeşme denir: penbe>pembe, çarşamba>Çarşamba vb.

2.2.Azerbaycan Türkçesinde Benzeşme

Azerbaycan Türkçesinde kelime içindeki bir sesin boğumlanma noktası veya niteliği bakımından yan yana yada aralıklı duran bir sesle benzer veya eş duruma getirilmesi olayıdır [Korkmaz, 2007.-41]. Azerbaycan Türkçesinde ünsüz uyumu yani benzeşmesi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sağlam değildir.

Azerbaycan Türkçesinde bildirme eki (-dİr), bulunma hâli eki (-dA), ayrılma hâli eki (-dAn), görülen geçmiş zaman eki (-dİ), zarf fiil eki (-İb) gibi ekler tek şekilli olduğu için benzeşmeye giremeyip bu uyum bozulur. [Buran, Alkaya, Yalçın, 2017.-107] : görmüşdü, alıbdır, gelecekdİ, işden, ürekdən vb.

Yakın Benzeşme

Kelimedeki iç seste yan yana duran iki ünsüzden birinin kendisine yakın boğumlanma niteliği taşıyan

öteki tarafından büsbütün yada kısmen benzeştirilmesi olayıdır [Korkmaz, 2007.-236].

Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde hem Türkçe sözcüklerdeki hem de alıntı sözcüklerdeki benzeşme örneklerine az sayıda rastlanmaktadır. Fakat Azerbaycan Türkçesinde telaffuzda benzeşme örnekleri çokça görülmektedir: qarlar > qarrar, kemerler > kemerrer, bazarlar > bazarrar, adamlar > adamnar, damlar > damnar, südlü > süddü, odlu > oddu vb. [Yusifov, 2012.-182].

Azerbaycan Türkçesi yazı dilindeki Türkçe sözcüklerde sadece tespit edilen bir örnekte yakın benzeşme örneğine rastlanmıştır.

mt > (md >) nd

/t/ ünsüzü tonlularak d'ye dönüşmekle birlikte kendinden önceki dudak ünsüzü /m/yi yine kendisi gibi bir dış-diş eti ünsüzü olan n'ye dönüştürmüştür:ET.amtı > emdi > Az. indi "şimdi" [Yalçın, 2018.-158].

Alıntı sözcüklerde ise yine az sayıda olmakla birlikte bazı örneklere rastlanmıştır.

nb > mb

/b/ ünsüzü kendinden önceki dış-diş eti ünsüzü olan /n/yi kendisi gibi bir dudak ünsüzü olan /m/ye benzeştirmiştir. Bu benzeşme örneği Türkiye Türkçesinde çok fazla görülmesine rağmen (Far. anbār > TT. ambar "ambar"; Far. sunbul > TT. sümbül "sümbül"; Far. penbe > TT. pembe "pembe"; Far. tenbel > TT. tembel "tembel" vb.) Azerbaycan Türkçesinde sadece iki örnekte tespit edilmiştir. Çünkü Azerbaycan Türkçesinde Arapça ve Farsça alıntılar çoğunlukla aslına bağlı kalınarak alınmıştır:kümbed/kümbez/künbez (<Far. gunbed) "kümbet"; pambıq (<Far. panbuk) "pamuk"[Yalçın, 2018.-158,159]

Uzak Benzeşme

Kelime içinde bir sesin uzakta bulunan başka bir sesi boğumlanma niteliği bakımından kendisine benzetmesidir [Korkmaz, 2007.- 220].

/ş/ sesi gerideki /s/yi önce kendisine benzetirmiş sonra da ş > ç değişimiyle /ş/ ünsüzü /ç/ye dönüşmüştür[Yalçın, 2018.-159] : AT. sās- > AO. sās- > Az. saş-/çaş- "şaşmak" [TDBUÜ.- 174].

Sonda bulunan /k/ sesi ilerleyici benzeşmeyle /t/ ünsüzünü kendisine benzetmiştir:ET. etmek "ekmek" > Az. etmek/ekmek "çörek" [Yalçın, 2018.-159].

Söz içinde ve sonunda /n/, /ñ/ gibi geniz ünsüzleri ön sesteki /b/yi ilerleyici benzeşme yoluyla kendi gibi geniz ünsüzü olan /m/ye benzetmiştir:ET. ben > AO. ben > Az. men "ben"; ET. bin- > AO. bin- > Az. min- "binmek"; AO. bönçuk > Az. muncuq "boncuk", ET. biñ > AO. biñ > Az. min "bin" [Yalçın, 2018.-159].

Ünlüler arasında da uzak benzeşme görülür: ula-<AO. ūl-< AT. ūl-) "ulumak"; ağla- (<AO. āğla-/ ağla- <AT. ğla) "ağlamak" [TDBUÜ.- 175-179; KTLS.-914].

Alıntı Sözcüklerde tespit edilebilen bir sözcükte ön sesteki /z/ ünsüzünün kendinden sonraki /s/ ünsüzünü gerileyici benzeşme yoluyla kendine benzeştirdiği görülmektedir:zamazka (<Rus. zamaskı) "alçı". Alıntı sözcüklerin ünlüleri arasında da uzak benzeşme görülür: çengel (<Far. çengāl) "çengel"; müjde (<Ar. müjde) "müjde"; kaman (<Far. kemānçe) "kemençe" [Yalçın, 2018.-159].

Bazı konuşma dilinde de benzeşme özellikleri görülmektedir: baxırlar > baxıllar, bilsinlər > bilsinnär, damdan > damnan, sändan > sännän [Ercilasun, 2007.-182].

2.3.Türkmen Türkçesinde Benzeşme

Türkmen Türkçesinde benzeşme kelime içerisinde ve eklenme sırasında kullanılan ünsüzlerin tonluluk - tonsuzluk bakımından gösterdiği uyumdur. Türkiye Türkçesinde yaygın olan bu uyum, Türkmen Türkçesinde görülmemektedir. Türkmen Türkçesinde birçok ekin ünsüzü daima tonludur. Bu yüzden söz konusu ekler, tonsuz ünsüzlerle biten kelimelere eklendiğinde ünsüz uyumu bozulmaktadır [Buran, Alkaya, Yalçın, 2017.-176].

Türkmen Türkçesinde eşitlik eki +çA ve yapım eki +çI daima tonsuz; bulunma hâli eki +da, ayrılma hâli eki +dan, görülen geçmiş zaman eki -dĭ ve bildirme eki dĭr da daima tonlu ünsüzle kullanıldıkları için ünsüz uyumuna aykırı düşerler: öninçe, eyerçi, başda, atdan, gaçdı, bolupdır vb. [Buran, Alkaya, Yalçın, 2017.-176]

İlerleyici Benzeşme

-ld- > -ll- : Söyleyişte ortaya çıkar: bildi > billi "bildi", çölden > çöllön "çölden", el değse > el leğse "el değerse", gel diy > gel liy "gel de" [Ercilasun, 2007.-247].

-mb- > -mm- : Bu benzeşmenin birkaç örneğine yazıda rastlanmıştır: tümmek < tümsek "tümsek", tümmeke- < tümbeke- "yığmak, tümsek yapmak; herhangi bir kabı ağzına kadar doldurmak" [Ercilasun, 2007.-247].

Aynı benzeşme söyleyiş sırasında da ortaya çıkar: caam bilen > caam milen "bakır tabakla", iişim baar > iişim maar "işim var" [Ercilasun, 2007.-247].

-nd- > -nn- : Söyleyişte ortaya çıkar: çındır > çınnır "doğrudur", gün doğanda > gün noğonno "gün doğduğunda", menden > mennen "benden", sen dääł > sen nääł "sen değilsin" [Ercilasun, 2007.-247].

-ñd- > -ññ- : Söyleyişte ortaya çıkar: cañdan > caññan "çandan, zilden", çañdan > çaññan "tozdan" [Ercilasun, 2007.-247].

-ñg->-ññ-: Yazıda yaygın olarak görülür: eññit < eñgit "yamaç", iışeññir<iışeñgir "hamarat,

becerikli" [Ercilasun, 2007.-247].

Söyleyişte de yaygındır: soñ gel > soñ ñel "sonra gel", yeñgin > yeññin "yen" [Ercilasun, 2007.-247].

-sd- > -ss-: Yazıda rastlanan örnekleri azdır: bassırma < basdırma "sundurma, çardak", Ossürim < ösdürim "yeniyetme" [Ercilasun, 2007.-247].

Söyleyişteki örnekleri yaygındır: cebis dur-> cevis sur- "sağlam/sıkı durmak", kesdi > kessi "kesti", mahsuus dääł > mahsuus sääl "mahsus/özgü değil", pesdi > pessi "alçaktı" [Ercilasun, 2007.-247].

-st-> -ss- : Yazıda, yassık < yastık "yastık", yassıkdaş < yastıkdaş "eş, hayat arkadaşı" gibi Türkçe kökenli örneklerde de bulunmakla birlikte bu tür benzeşmeye daha ziyade Farsçadan Türkmenceye geçen kelimelerde rastlanmaktadır: Tkm. dessaan < Far. destân "destan", Tkm. desse < Far. deste "demet; deste", Tkm. hassa < Far. haste "hasta", Tkm. ussaat < Far. ustâd "usta, mahir; üstad" [Ercilasun, 2007.-247].

Aynı benzeşmenin söyleyişte ortaya çıkan örnekleri de bulunmaktadır: astına > assına "altına", üstün > üssün "üstün" [Ercilasun, 2007.-248].

-şc- > -şş-: Söyleyişte ortaya çıkar: bääş cübüt > bääş şüvüt "beş çift", göreşceñ > göröşşöñ "mücadeleci, savaşçı", guşçağaz > guşşoğoz "kuşçağız" [Ercilasun, 2007.-248].

-şç- > -şş-: Söyleyişte ortaya çıkar: daaş çek- > daaş şek- "taş çekmek", iışçi > iışşı "işçi" [Ercilasun, 2007.-248].

-vb- > -vv-: Söyleyişte görülür: guv baar > guv vaar "kuğu var", suv bolsa > suv volso "su olursa", tov ber- > tov ver- "burmak, bükme" [Ercilasun, 2007.-248].

-zd- > -zz-: Yazıya yansıyan örnekleri oldukça azdır: gızdırma < gızdırma "sıtma", ağızzırık < ağızzırık "gem" [Ercilasun, 2007.-248].

Bu benzeşmenin söyleyiş sırasında ortaya çıkan örnekleri yaygındır: bizden > bizzen "bizden", düz dääł > düz zääł "düz/doğru değil", gezdir > gezzir "gezdir" [Ercilasun, 2007.-248].

Gerileyici Benzeşme

-çş- > -şş-: Söyleyişte görülür: üç şar > üş şar "üç balon", üç şert > üş şert "üç şart" [Ercilasun, 2007.-248].

-tç- > -çç-: Söyleyişte görülür: atçılık > aççılık "atçılık", otçı > oççı "otçu". [Ercilasun, 2007.-248]

-ts- > -ss-: Yazıda bu benzeşmenin örneği yok denecek kadar azdır: tüsse < tütse "siyah duman, duman". [Ercilasun, 2007.-248]

Söyleyişteki örnekleri ise yaygındır: atsin > assın "atsın", saağatsız > saağassız "saatsız", tutsa > tusso "tutarsa", yiğitsire-> yiğissire- "genç gibi davranmaya çalışmak". [Ercilasun, 2007.-248]

-zs- > -ss-: Söyleyişte görülür: çözse > çössö "çözerse", söz sözle-> sös sözlö- "söz söylemek", yazsın > yassın "yazsın", yaaz soñi > yaas soñu "bahar sonu". [Ercilasun, 2007.-248]

2.4. Gagavuz Türkçesinde Benzeşme

Gagavuz Türkçesinde çok sayıda benzeşme örneğine rastlanmaktadır: dünnä (< dünya), insannar (< insanlar), onnardä (onlarda), tuşsuz (tuzsuz), gammı, (gamlı), başça (bağçe). Ayrıca ünsüz benzeşmesi olayı ünsüz ikizleşmesi örneklerini de artırmıştır: onnar (onlar), kannar (candan), tuşsuz (tuzsuz). [Buran, Alkaya, Yalçın, 2017.-243]

Ünsüz uyumu Gagavuz Türkçesinde çok sağlamdır. Eklerin birden fazla şekilleri vardır. Genellikle tonlu ve tonsuz şekilleri kullanılmaktadır: şenniktä (şenlikte), girişti (girişti), ilaççı (ilaççı), renkten (renkten). [Buran, Alkaya, Yalçın, 2017.-244]

Boğumlanma noktaları birbirinden farklı veya yan yana söylenmesi zorluk yaratan sesler kelimenin söylenişini kolaylaştırmak için, bazen yazı dilinde de, fakat özellikle ağızlarda birbirine yaklaştırılır veya benzeştirilir [Ercilasun, 2007.-94]

Tam Benzeşme

-nl- > -nn- benzeşmesi: -n ünsüzüyle biten kelime kök ve gövdelerine getirilen -lA- isimden fiil, +l, +llk isimden isim yapma ekleri ve +lAr çokluk eki son sesteki -n ünsüzüyle benzeşir: annadmaa, innemää, yannatmaa; ekinni, kannı; aydınnık, derinnik, karannık, keskinnik; aarasınnar, bunnar, dannar, onnar, yannış [Ercilasun, 2007.-94]

Şahıs zamirlerine ilgi eki ile bağlanan 'ile' edatında da benzeşme görülür: seninnen, sizinnen. [Ercilasun, 2007.-94]

-yl- > -yn- > -nn- benzeşmesi: Vasıta bildiren ile +n ünlü ile biten bir kelimeye geldiğinde, i- ünlüsü y yarı ünlüsüne dönüşerek, -yle şeklini alır. -nl- > -nn- benzeşmesinin etkisiyle de yl- > -yn- > -nn- benzeşmesi ortaya çıkar: elinnen, peetlerinnen, sapınnar, türkülerinnen. [Ercilasun, 2007.-94]

-zs- > -ss- benzeşmesi: denissiz < denizsiz, Gagaussun < Gagauzsun, gessin < gez -sin, kassın < kazzın, tussuz < tuzsuz [Ercilasun, 2007.-94]

Yarı Benzeşme

Bir kelimedeki yan yana ve aralıklı olarak bulunan seslerden birinin ötekini boğumlanma özelliklerinden bir veya ikisi bakımından, yani kısmen kendisine benzetmesi olayıdır [Ercilasun, 2007.-95].

-ml- > -mn- benzeşmesi: m ünsüzü kendisinden sonra gelen l ünsüzünü kendisi gibi bir geniz ünsüzü olan n ünsüzüne dönüştürmektedir. -nl->-nn- tam benzeşmesi görülen eklerde, -ml->-mn- yarı

benzeşmesi de görülür.[Ercilasun, 2007.-95]: damna, emnemää < yemlemek, selänneme; gamnı, giimni, lâzımnı; kumnuk, ölümñük ruba, dilimñär, kimñär, kurşumnar. [Ercilasun, 2007.-95]
-ml-> -mn- benzeşmesi, 'ile' edatının 1. teklik şahıs zamirine geldiği durumlarda da görülür: benimñän < benim+ile+n. [Ercilasun, 2007.-95]
-md->-nd- benzeşmesi: şinden sora < şimdiden sonra. [Ercilasun, 2007.-95]
-nb->-mb- benzeşmesi: bomboni < bonboni "şeker", cambaz < Far. can + baz, hambar < anbar, Stambol < İstanbul. [Ercilasun, 2007.-95]

Seda Benzeşmesi

Son ses patlayıcı tonsuzları ile biten kelimelere ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde seda benzeşmesi görülür.

p > b: cep > ceb+i, dip > dib+i, dolap > dolab+a, esap > esab+ı , kap > kab+ı, kulp > kulb+u. [Ercilasun, 2007.-95]

t>d: dat->dad-ar, dört > dörd+ii, et > ed-er, git->gid-er, kiät > kiad+ı, süt > sūd+ü, şirit > şirid+i. [Ercilasun, 2007.-95]

ç > c: aaç > aac+a, aç-> ac-ı-k-, genç > genc+i, kılıç > kılıc+ı, [Ercilasun, 2007.-95]

Son ses -k patlayıcı tonsuzu, ünlüyle başlayan bir ek aldığında üç ayrı durum görülebilir:

Tek heceli kelimelerde korunur: bank > bank-a, ek >ek-i, gök > gök-ä, tank > tank-ı, tek > tek-i, ük>ük-ä < yüke. [Ercilasun, 2007.-95]

Birden çok heceli kelimelerde erir ve komşu ünlüyü uzatır: uşak > uşaaam, karık > karu, sülük > sülüü, ürek > ürääm. [Ercilasun, 2007.-95]

Çok kelimesinde k > y olur: çok > çoy+u. [Ercilasun, 2007.-95]

Diğer tonsuz ünsüzlerle ve tonlularla biten kelimeler ek aldıklarında seda benzeşmesi görülür: aç-tı, gel-di, sööle-di. [Ercilasun, 2007.-95]

3. SONUÇ

Çalışma neticesinde elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

Çalışmada on gramer kitabı kullanılarak Oğuz grubu Türk lehçelerindeki benzeşme olayları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Çoğunlukla diğer Türk lehçeleri ile ortak benzeşme özellikleri tespit edilmiştir. En yoğun benzeşme Tatar Türkçesinde görülmektedir. En az benzeşme Karakalpak ve Nogay Türkçelerinde görülmektedir. İncelemeler sonunda Kumuk Türkçesinde benzeşme olayının olmadığı, sadece telaffuzda var olduğu, yazıya aksettirilmediği saptanmıştır.

Sonuç olarak benzeşme olayının Türkçenin genelinde bir ses uyumu olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

1. Alkaya, E. (2008). Sibiryaya Tatar Türkçesi, Turkish Studies, Ankara.
2. Alkaya, E. (2014). Mişer Tatar Türkçesi, Kesit Yayınları, İstanbul.
3. Alkaya, E. ve Kirillova 2. (2018) . Kreşin Tatar Türkçesi (Dil, Tarih, Kültür), Kesit Yayınları, İstanbul.
4. Buran, A. Alkaya, E. ve Yalçın, S.K. (2017). Çağdaş Türk Yazı Dilleri 1, Akçağ Yayınları, Ankara.
5. Buran, A. Ve Alkaya E. (2014). Çağdaş Türk Yazı Dilleri 2, Akçağ Yayınları, Ankara.
6. Buran, A. Ve Alkaya E. (2014). Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3, Akçağ Yayınları, Ankara.
7. Buran, A. ve Alkaya, E. (2017). Çağdaş Türk Lehçeleri, Akçağ Yayınları, Ankara.
8. Ercilasun, A. (2007). Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ Yayınları, Ankara.
9. Yalçın, S.K. (2018). Azerbaycan Türkçesi Grameri, Kesit Yayınları, İstanbul.
10. Yıldırım, H. (2020). Özbek Türkçesi, Delta Kültür Yayınevi, Ankara.